

АГУУЛГА

НЭГ. ЕРӨНХИЙ ЗҮЙЛ.....	2
ХОЁР. МОНГОЛ УЛСЫН 2021 ОНЫ НЭГДСЭН ТӨСВИЙН ОРЛОГО, ЗАРЛАГА, ТӨСВИЙН ТЭНЦЛИЙН БАЙДАЛ, АНХААРАХ АСУУДАЛ	4
1. Төсвийн орлого.....	4
2. Төсвийн зарлага	6
3. Нэгдсэн төсвийн хөрөнгө оруулалтын зардал.....	7
4. Төсвийн алдагдал, санхүүжүүлэх эх үүсвэр, улсын өрийн бодлого.....	8
ГУРАВ. САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ.....	9

МОНГОЛ УЛСЫН 2021 ОНЫ ТӨСВИЙН ТӨСӨЛД ӨГСӨН ДҮГНЭЛТ, САНАЛ

НЭГ. ЕРӨНХИЙ ЗҮЙЛ

Монгол Улсын Засгийн газраас өргөн барьсан Монгол Улсын 2021 оны төсвийн тухай, Эрүүл мэндийн даатгалын сангийн 2021 оны төсвийн тухай, Нийгмийн даатгалын 2021 оны төсвийн тухай хуулийн төслүүдтэй танилцаж судалгаа хийв.

Цар тахлын нөлөөгөөр буй болсон төсвийн алдагдлыг ирэх онд бууруулах, эдийн засгийн өсөлтийг хангах бүтээн байгуулалтыг үргэлжлүүлэх, үйлдвэрлэлийн болон нийгмийн дэд бүтцийн томоохон төслүүдийн хэрэгжилтийг хангах, халамжаас ажлын байрыг урьтал болгож, иргэдийн мөнгөн орлогыг нэмэгдүүлэх, аж ахуйн нэгжүүдийг дэмжих замаар төсөв, сангийн бодлогыг хэрэгжүүлэхээр байгааг дэмжиж байна.

Малын тоо, бэлчээр, байгаль орчны доройтол, малчдын хэрэгцээ зэрэг нь малыг дээд хэмжээнд хүртэл тавааржуулах ажлыг бүх талаар, түүний дотор төсөв, мөнгөний бодлогоор дэмжих шаардлага үүссэн байна.

“Монгол Улсын Үндсэн хууль”-д оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийн дагуу УИХ төсвийг хэлэлцэн батлахдаа төсвийн орлого, зарлагын бүтцийг өөрчилж болох бөгөөд Засгийн газрын өргөн мэдүүлсэн төсвийн зарлага болон алдагдлын хэмжээг нэмэгдүүлж болохгүй гэж заасан байна. Үүний дагуу Засгийн газар төсвийн алдагдлын хэмжээ болон түүнийг хэрхэн нөхөх асуудлыг УИХ-ын өмнө бүрэн хариуцахаар болсон байна.

2021 онд Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлогыг 11.8 их наяд төгрөг буюу ДНБ-ий 27.9 хувь, нийт зарлагыг 13.9 их наяд төгрөг буюу ДНБ-ий 33.0 хувь, төсвийн алдагдлыг 2.15 их наяд төгрөг буюу ДНБ-ий 5.1 хувь байхаар төлөвлөжээ. Эдийн засаг өсөлттэй, төгрөгийн ханш тогтвортой байхад төсвийн алдагдлыг ДНБ-ий 2 хувиас хэтрүүлэхгүй байх хуулийн заалттай. Иймээс Засгийн газар төсвийн менежментийг 2021 онд өмнөх 2 жилийн нэгэн адил суурь хуульд нийцүүлэн явуулахыг эрхэмлэнэ гэж найдаж байна. Ийм гадаад, дотоод нөхцөл боломж ирэх онд үүснэ хэмээн төсөөлж байна.

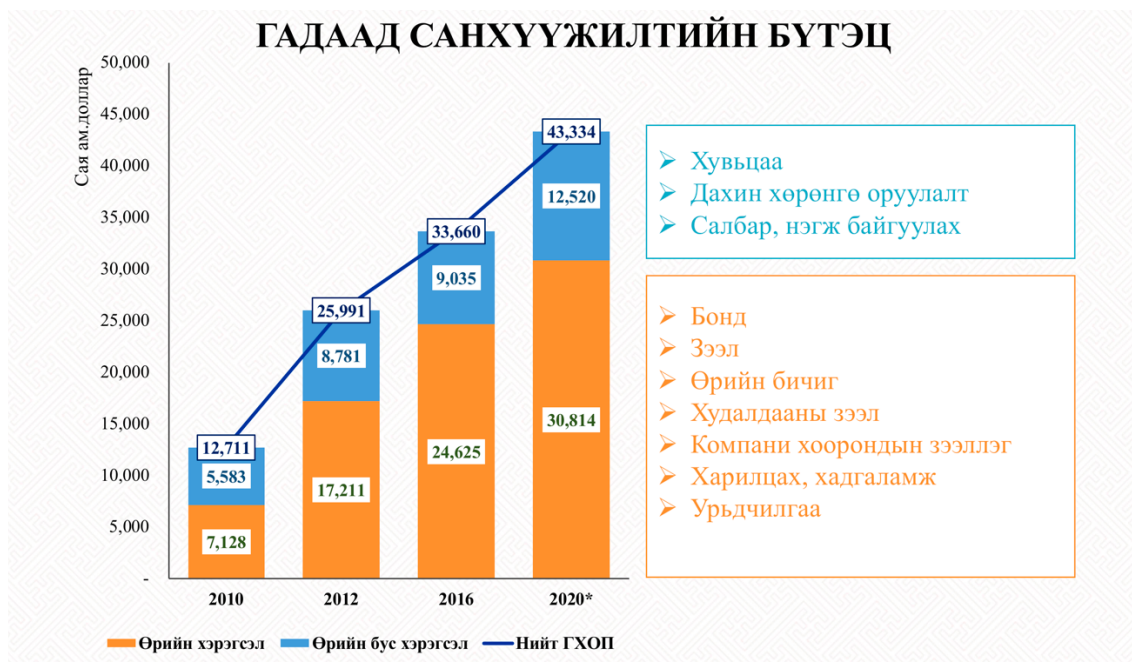
Сүүлийн 7 жилийн нэгдсэн төсвийн гүйцэтгэл (*хавсралт хүснэгт №6*)-ээс үзэхэд 3 жилд нь алдагдлыг ДНБ-ий 2 хувийн дотор барьж чадаж байсан бол бусад жилүүдэд нь Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн суурь зарчмыг мөрдөхгүйгээр хуульд өөрчлөлт оруулах замаар шийдэж байжээ. Чингэхдээ УИХ-ын сонгуулийн жилд төсвийн норм, эрх зүй илүүтэй зөрчөгдөхөд хүрч, төсвийн алдагдал ихэссэн байна.

Монгол Улс сүүлийн жилүүдэд төсвийн сахилга батыг сайжруулан төсвийн алдагдал, өрийн дарамтыг бууруулах, эдийн засгийн мөчлөг сөрсөн мөнгө, төсвийн бодлого явуулж, татварын болон төсвийн зарлагын шинэчлэлийг хэрэгжүүлснээр мөнгө, санхүүгийн тодорхой нөөцийг 2020 оны эхэнд бүрдүүлсэн юм. Энэ нь 2020 оны эхнээс дэлхий дахинаа дэгдсэн Ковид-19 цар тахлын үед иргэдийн эрүүл мэнд, орлогыг хамгаалах, аж ахуйн нэгжийг дэмжих, эдийн засгийг идэвхжүүлэх бодлогын арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх боломжийг олгожээ. Гэхдээ цаашдаа төсөв, хөрөнгийн дутагдалд орох эрсдлээс сэргийлэх нь чухал болно.

Бас нэг тулгамдсан асуудал өр байна. Өрийн хэмжээ их байгаагийн дээр ойрын жилүүдэд бондуудын эргэн төлөлт хийгдэх тул зээлийн асуудалд онцгой анхаарал тавьж, төсөвт үзүүлэх ачааллыг бууруулах нь нэн чухал байна.

Энэ хүрээнд Засгийн газар Номад бондыг бага хүүтэйгээр олон улсын зах зээлд борлуулж, өндөр хүүтэй Мазаалай бондын өрийг барагдуулах боломж үүсгэж, хүүний зөрүүгээр төсвийн ачааллыг 26.5 сая ам.доллар буюу 70 гаруй тэрбум төгрөгөөр бууруулсан нь чухал ач холбогдолтой болжээ.

Ер нь Монголд орсон нийт гадаад санхүүжилтийн үлдэгдэл сүүлийн 10 жилд хэрхэн өсөж ирснийг өр үүсгэх ба үл үүсгэх гэж ангилан доор үзүүлээ.

* - 2020 оны эхний хагас жил

Эх үүсвэр: Монголбанк

Дээрх графикаас үзэхэд зээлийн үлдэгдэл 30.8, зээлийн санхүүжилтгүй гадаадын хөрөнгө оруулалтынх 12.5 тэрбум ам.доллар байна. Нийт зээл дотор шууд хөрөнгө оруулалтад тооцогддог гадаадын компани хоорондын зээлийг оролцуулбал гадаадын компаниудын нийт хөрөнгө оруулалт өнгөрсөн оны эцсээр 22.55 тэрбум ам.доллар болжээ. Сүүлийн жилүүдэд уул уурхайгаас өөр салбарт гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт бараг хийгдэхгүй байна. Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын үлдэгдэл, динамикийг хавсралт хүснэгт №7-д үзүүлээ. Энэхүү хавсралт хүснэгтээс гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт эдийн засгийн аль салбарт түлхүү орсныг судалж, бодлого, стратегиа боловсруулах боломжтой. Нийт гадаадын хөрөнгө оруулалтын 77.6 хувь буюу 17.1 тэрбум ам.доллар нь уул уурхайн салбарт ногдож байна. Өрийг төлөх эх үүсвэрийг бүрдүүлэх нь чухал юм.

Зээлийн өрийн үлдэгдлийг Загийн газар, банк, аж ахуйн нэгж гэсэн үндсэн хэрэглэгчдээр гаргаж доор үзүүлээ.

МОНГОЛ УЛСЫН ГАДААД ӨР
/2020 оны эхний хагас жилийн байдлаар/ Сая ам.доллар

Үзүүлэлт	Засгийн газар	Монголбанк	Банк	Бусад ААН	Нийт
Монгол Улсын нийт гадаад өр	7.891	2.084	1.703	19.136	30.814

Засгийн газар, Монголбанкны өр зээлийн үйлчилгээний төлбөр төсөвт шууд нөлөөлдөг бол аж ахуйн нэгж, банкны өр зээл нь тэдний зардлыг нэмэгдүүлж, улмаар татвар ногдуулах орлогыг бууруулж, төлбөрийн тэнцлийг хүндрүүлж байна.

Төлбөрийн урсгал тэнцлийн алдагдал 2020 онд 1.99 тэрбум ам.доллар болсныг хавсралт хүснэгт №5-аас үзнэ үү. Иймээс дунд, урт хугацаанд валютын нөөц нэмэгдүүлэх, валютын хэмнэлт үүсгэх ач холбогдолтой, төлбөрийн болон төсвийн тэнцлийг сайжруулахад чухал нөлөөтэй төсөл, хөтөлбөрүүдийг төрийн мөнгө зээл, төсвийн бодлогоор дэмжиж, өр төлөх боломж бүрдүүлэх нь стратегийн зорилт болно.

Ер нь гадаад зээлийн процесс, үйл ажиллагаа, бодлогод зарчмын өөрчлөлт хийж, цаашдаа аливаа арилжааны шинжтэй зээл, бондыг Засгийн газар санаачлан гарын үсэг зурж авдаг байдлыг зогсоож, төлөгдөх эх үүсвэр нь тодорхойгүй, төсөвт дарамт үзүүлэх зээлээс татгалзахаас өөр аргагүй болж байна. Зээл ашиглаж, хэрэглэдэг байгууллагуудын урдуур орж Засгийн газар буюу сангийн яам зээл авах явдлыг хязгаарламаар байна. Эргээд төлөгдөх эх үүсвэр бүрдүүлдэг үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд зориулан тэдэнд хариуцлагыг нь үүрүүлэн гадаадаас зээл авах журам, зарчим тогтоох шаардлага үүсэж байна. Төсөв алдагдалтай, дотоод хуримтлал багатай болохоор төсвийн аливаа нэмэгдэл зардлыг наад зах нь 10-аас доошгүй (гадаад зээлийн суурь хүү дээр нь төгрөгийн ханшийн жил бүрийн уналтыг тооцвол) хувийн зээл авч, санхүүжүүлж буй хэрэг билээ.

Сүүлийн жилүүдийн нэгдсэн төсвийн төсвийн тэнцэл, өр зээлийн байдлыг дараах хүснэгт №1-д үзүүлээ.

Хүснэгт №1: Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн үр дүнгийн үзүүлэлт

Тэрбум төгрөг

Үзүүлэлт	2016	2017	2018	2019	2020		2021	2022	2023
	Гүйц.	Гүйц.	Гүйц.	Гүйц.	Бат.	Тод.	Төсөл	Төс.	Төс.
ДНБ-ий бодит өсөлт (хувиар)	1.2	5.3	7.3	7.0	6.0	-1.0	7.2	4.4	6.5
Хэрэглээний үнийн индекс (хувиар)	0.1	7.7	8.6	8.0	8.0	3.8	7.0	6.0	6.0
Тэнцвэржүүлсэн орлого	5,835.0	7,274.9	9,345.1	10,095.5	11,797.8	9,730.9	11,797.8	11,421	12,003
ДНБ-д эзлэх хувь	24.4	26.8	29.1	29.6	29.0	25.2	27.9	25.0	24.0
Нийт зардал ба цэвэр зээл	9,495.3	9,017.3	9,317.2	11,661.7	13,872.6	14,577.5	13,951.6	13,069	13,404
ДНБ-д эзлэх хувь	39.8	33.2	29.0	31.6	34.1	37.7	33.0	28.6	26.8
Төсвийн тэнцэл (тэнцвэржүүлсэн орлогоор)	-3,660.3	-1,742.5	27.9	-756.2	-2,074.7	-4,846.6	-2,153.7	-1,648	-1,401
ДНБ-д эзлэх хувь	-15.3	-6.4	0.1	-2.0	-5.1	-12.5	-5.1	-3.6	-2.8
Хөрөнгийн зардал	2,360.2	1,658.1	1,680.4	3,016.6	3,679	3,408.0	3,498.5	3,204	3,034
ДНБ-д эзлэх хувь	9.9	6.1	5.2	8.2	9.0	8.8	8.3	7.0	6.1
Зээлийн хүүний төлбөр	986.1	1,156.5	1,046.4	860.9	960	972.6	1137.5		
ДНБ-д эзлэх хувь	4.1	4.3	3.3	2.3	2.4	2.5	2.7		
Өр, өнөөгийн үнэ цэнээр			18,956	20,526	22,089		26,141	25,863	26,620
ДНБ-д эзлэх хувь			58.9	55.6	54.3		61.9	56.5	53.2
Нэрлэсэн ДНБ	23,886.4	27,167.0	32,165.9	36,898.6	40,683.1	38,688.3	42,230.1	45,775	50,038

Эх сурвалж: Сангийн яам

ДНБ-д эзлэх төсвийн тэнцлийн хувь 2021 онд (2020 оны тодотголоос) 7.4 нэгж хувиар, харин 2022 онд 1.5 нэгж хувиар, 2023 онд 0.8 нэгж хувиар сайжрах төлөвтэй байна.

ХОЁР. МОНГОЛ УЛСЫН 2021 ОНЫ НЭГДСЭН ТӨСВИЙН ОРЛОГО, ЗАРЛАГА, ТӨСВИЙН ТЭНЦЛИЙН БАЙДАЛ, АНХААРАХ АСУУДАЛ

1. Төсвийн орлого

Ирэх онд эдийн засгийн идэвхжил эргэн сэргэж төсвийн орлого 2020 оны батлагдсан орлогын түвшинд хүрэхээр байна. 2021 онд татварын болон татварын бус орлогыг нэмэгдүүлэхээр төлөвлөсөн хэдий ч 2020 оны батлагдсан дүнгээс бага байхаар төсөлд тусгажээ. Харин орлогын бусад бүрэлдэхүүн хэсгийг 2020 оны батлагдсан дүнгээс нэмэгдүүлэхээр төсөөлж байгаа бөгөөд үүний дотор АМНАТ-ийн орлогыг 2020 оны батлагдсан дүнгээс 25.0 хувь, тодотголоос 30.6 хувиар өсгөхөөр төлөвлөжээ. Төсвийн орлогыг бүрэн биелүүлэх ажлыг оны эхнээс шуурхай зохион байгуулаж зэс, нүүрсний экспорт, газрын тосны импорт зэрэгт аливаа тасалдал гаргахгүй байх нь чухал.

Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа хөгжлийн байгууллагаас хэрэгжүүлж буй татварын шинэчлэлийн хүрээ улс орнуудыг мэдээлэл харилцан солилцох, дижитал эдийн засгийг татваржуулахад чиглэж байгаа үед Монгол Улс татварын шинэчлэлийн хүрээнд татвар ногдуулах, хураах, хянах үйл ажиллагаанд технологийн дэвшил нэвтрүүлэн, хялбаршуулахыг зорьж олон арга хэмжээг хэрэгжүүлж байгаа болно. Энэ бүхэн төсвийн татварын орлогыг нэмэгдүүлэхэд эерэг нөлөөтэй ажил болох ажээ.

Төсвийн тооцоонд тусгасан экспортын гол нэр төрлийн уул уурхайн бүтээгдэхүүний үнийн таамаглал нь 2021 онд өсөлттэй байхаар олон улсын байгууллагуудаас гаргасан төсөөлөлд үндэслэжээ. Монгол Улсад хамааралтай таваарын бүтээгдэхүүн болох зэс, нүүрсний үнийн голлох зах зээлийн үнийн динамикуыг графикаар гарган харуулав. (Хавсралт график №1, №2, №3, №4-ийг үзнэ үү)

Хүснэгт №2: Нэгдсэн төсвийн 2020, 2021 оны төсвийн орлогын үзүүлэлтүүд Тэрбум төгрөг

Үзүүлэлт	ТТО-д эзлэх хувь	Төсвийн орлогын харьцуулалт				ДНБ-д эзлэх хувь		
		2020	2021	Зөрүү, тэрбум төгрөг	Өсөлтийн хувь	2020	2021	Зөрүү
		Тодотгол	Төсөл			Тод.	Төсөл	
Нийт орлого ба тусламжийн дүн	100.0	10,729.3	13,134.0	2,404.7	22.4	27.7	31.1	+3.4
Тогтворжуулалтын сан	1.2	55.1	156.0	100.8	182.9	0.1	0.4	+0.3
Ирээдүйн өв сан	9.0	943.2	1,180.1	236.9	25.1	2.4	2.8	+0.4
Төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлого ба тусламжийн дүн	89.8	9,730.9	11,797.8	2,066.9	21.2	25.2	27.9	+2.7
1 Татварын орлого	91.3	8,847.1	10,754.4	1,907.2	21.5	22.9	25.5	+2.6
1.1 Орлогын албан татвар	24.4	2,593.8	2,885.0	291.2	11.2	6.7	6.8	+0.1
1.1.1 ХХОАТ	8.5	857.4	1,002.6	145.2	16.9	2.2	2.4	+0.2
1.1.2 ААНОАТ	16.0	1,736.4	1,882.6	146.2	8.4	4.5	4.5	-
1.2 НДШ	16.9	1,520.2	1,996.7	476.5	31.3	3.9	4.7	+0.8
1.3 Хөрөнгийн албан татвар	1.5	152.2	175.7	23.0	15.1	0.4	0.4	-
1.4 НӨАТ	23.8	2,277.9	2,804.0	526.0	23.1	5.9	6.6	+0.7
1.5 Онцгой албан татвар	8.0	734.9	939.2	204.3	27.8	1.9	2.2	+0.3
1.6 Тусгай зориулал-тын орлого	0.2	15.9	20.0	4.1	25.8			
1.7 Гаалийн албан татвар	7.9	770.9	935.0	164.1	21.3	2.0	2.2	+0.2
1.8 Төлбөр, хураамж	8.5	780.7	998.7	218.0	27.9	2.0	2.4	+0.4
2 Татварын бус орлого	8.8	883.7	1,043.4	159.6	18.1	2.3	2.5	+0.2
2.1 Нийтлэг орлого	7.6	732.7	892.7	159.9	21.8	1.9	2.1	+0.3
2.2 Хөрөнгийн орлого	3.3	750.0	400.0	-350.0	-46.7	0	0	
2.3 Тусламжийн орлого	1.2	150.3	150.3	-	-	0.4	0.4	

Эх сурвалж: Сангийн яам (2020)

Судалгаанаас дүгнэхэд, татварын бааз, суурийг нэмэгдүүлэх, тухайлбал, НӨАТ-ын урамшууллын системээр дамжуулан НӨАТ-ыг мөн чанараар нь хэрэгжүүлж, далд эдийн засгийг ил болгож, мөн ААНОАТ-ын хөнгөлөлт үзүүлэх замаар бизнесийг дэмжиж, төсөвт төвлөрүүлэх ААН-ийн болон хувь хүний орлого, хөрөнгийн татварын орлогыг нэмэгдүүлэх боломжтой нь харагдлаа. Үүний зэрэгцээ Татварын албаны хөндлөнгийн мэдээллийн системийг ашиглан төсөвт төвлөрүүлэх орлогын хэмжээг өсгөж, татвараас зайлсхийх боломжийг хязгаарлаж болно.

Эдийн засаг, нийгэмд үзүүлж буй АМНАТ, НӨАТ, Онцгой албан татвар, Үл хөдлөх хөрөнгийн албан татварын нөлөөллийг нийгмийн бүлэг, жендэрээр ангилан тооцоолж татварын бодлого, зохицуулалтын үр нөлөөг үнэлдэг болох нь зүйтэй. Түүнчлэн “Монгол Улсын Үндсэн хууль”-д орсон нэмэлт, өөрчлөлтийн дагуу орон нутгийн татварын болон орон нутгийн өмчийн харилцааны эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох нь чухал болно.

Ногдуулахаар тооцож буй Малын хөлийн татварыг малчдын хуримтлалтай, даатгалтай болох сонирхолыг төрүүлэхэд зориулан ашиглах нь оновчтой байх болно.

2. Төсвийн зарлага

Монгол Улсын Нэгдсэн төсвийн нийт зардал 2021 онд 2020 оны тодотгосон дүнгээс 4.3 хувиар хумигдах бөгөөд үүний дийлэнх хувийг бараа, үйлчилгээний болон цалингийн зардал, цэвэр зээлийн зардал эзлэхээр төлөвлөсөн байна.

Хүснэгт №3: Монгол Улсын Нэгдсэн төсвийн зарлага

Тэрбум төгрөг

Үзүүлэлт	2016	2017	2018	2019	2020		2021	Зөрүү
	Гүйц.	Гүйц.	Гүйц.	Гүйц.	Бат.	Тод.	Төсөл	
НИЙТ ЗАРЛАГА, ЦЭВЭР ЗЭЭЛ	9,495.3	9,017.3	9,317.2	11,661.7	13,872.6	14,577.5	13,951.6	-625.9
УРСГАЛ ЗАРЛАГА	6,613.8	7,043.2	7,350.3	8,228.6	10,019.4	11,150.9	11,012.0	-138.8
Бараа, үйлчилгээний зардал	3,133.3	3,141.4	3,327.5	4,000.5	4,785.5	4,958.1	4,440.7	-517.4
Цалин, хөлс	1,746.8	1,800.4	1,878.9	2,257.0	2,628.0	2,656.5	2,415.0	-241.5
Бараа, үйлчилгээний бусад зардал	1,386.5	1,341.0	1,448.6	1,743.5	2,157.5	2,301.6	2,025.7	-275.9
Зээлийн хүүний төлбөр	986.1	1,156.5	1,046.4	861.0	959.8	972.6	1,137.5	165.0
Татаас ба урсгал шилжүүлэг	2,494.4	2,745.3	2,976.4	3,367.1	4,274.1	5,220.2	5,433.7	213.6
ХӨРӨНГИЙН ЗАРДАЛ	2,360.2	1,658.1	1,680.4	3,016.7	3,806.1	3,408.0	3,498.5	90.5
ЭРГЭЖ ТӨЛӨГДӨХ ЦЭВЭР ЗЭЭЛ	521.3	316.0	286.5	416.4	47.1	18.6	-558.9	-577.5

Эх сурвалж: Сангийн яам (2020)

Ковид-19 цар тахлын эрсдэлийн эсрэг Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй багц арга хэмжээний хүрээнд 2020 оныг дуустал нэмэгдүүлсэн хэмжээгээр олгож байгаа хүүхдийн мөнгөн тэтгэмж (1.2 сая хүүхдэд 864 тэрбум төгрөг), халамжийн тэтгэвэр болон байнгын асаргаа шаардлагатай 16 хүртэлх насны хүүхдийн тэтгэмжийг 2021 оны эхний хагасыг дуустал хугацаанд үргэлжлүүлэн олгохоор төлөвлөсөн байна.

Төрийн албаны цалин хөлсний нэгдсэн системийг 2021 оны 01 дүгээр сарын 01-ээс улсын хэмжээнд нэвтрүүлэх, салбаруудын орон тоонд хяналт тавьж, давхардсан болон илүүдэл орон тоог дахин хуваарилах замаар цалин хөлсний төлөвлөлтийг оновчтой болгох зорилт дэвшүүлжээ. Мөн төрийн албан хаагчийн цалин хөлс, ахмадуудын тэтгэвэр, тэтгэмжийг 2020 оны түвшинд хадгалахаар тооцсон байна.

Төрийн албан хаагчийн гадаад, дотоод томилолт, хурал зөвлөгөөн, сургалт семинарын үйл ажиллагааг цахимжуулах замаар холбогдох зардлыг хэмнэхээр төсөлд тусгаснаас гадна цар тахлын эрсдэлтэй нүүр тулж ажиллаж байгаа төрийн байгууллагаас бусад төсөвт байгууллагын тэвчиж болох урсгал зардлыг бууруулахаар, харин Эрүүл мэндийн салбарын санхүүжилтийг 2021 онд 225.3 тэрбум төгрөгөөр нэмэгдүүлэн 1,405.6 тэрбум төгрөгт хүргэх тооцоог хийжээ.

Хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн, үйлдвэрлэлийг дэмжих зорилгоор иргэн хуулийн этгээдэд олгох улаан буудай, ноос, арьс шир, махны хүүгийн хөнгөлөлт, урамшуулалд нийт 65.3 тэрбум төгрөг тусгасан байна. Цаашдаа малын түүхий эдийн үнийн урамшууллыг зогсоож, бэлтгэлийг нэмэгдүүлэхэд шаардлагатай зээлийн эх үүсвэр, түүний хүүний зөрүүг санхүүжүүлэхэд зарцуулбал илүү үр дүнтэй байх болно.

Халамжийн тэтгэвэр, тэтгэмж болон хүүхдийн мөнгийг 2021 оны сүүлийн хагас жилээс эхлэн цар тахлын өмнөх хэмжээнд хүртэл бууруулах бодлогыг хэрэгжүүлэхгүй бол төсөв, төрийн сан, банкны системээ эрсдэлд оруулах магадлал өндөр байна. Хүүхдийн мөнгөнд сар бүр ойролцоогоор 120.0 тэрбум төгрөг өгч байна. Энэ мөнгөөр хамгийн орчин үеийн 10 үйлдвэр барьж Монгол Улс нэмүү өртөг шингэсэн, дэвшилтэт технологид тулгуурлан экспортын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, дэлхийн зах зээлд гаргах боломжтой юм. Иймээс ирэх оны сүүлийн хагасаас хүүхдийн мөнгийг халамжийн болон бусад хуульд нийцүүлэн багасгаж, хэмнэгдэх мөнгийг ажлын байр бий болгох чиглэлд зарцуулах нь зүйтэй гэж үзэж байна.

3. Нэгдсэн төсвийн хөрөнгө оруулалтын зардал

Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар 2021 онд 1,384.0 тэрбум төгрөгийн санхүүжилт бүхий 1,031 төсөл арга хэмжээ хэрэгжүүлэхээр төлөвлөжээ. Концессийн төрлөөр хэрэгжүүлсэн 5 төслийн эргэн төлөлтөд 224.8 тэрбум төгрөгийг зарцуулахаар тооцсон бол гадаадын зээл, тусламжаар 1,265.1 тэрбум төгрөгийн зээл, 150.3 тэрбум төгрөгийн тусламжийг авч ашиглан хөрөнгө оруулалт хийхээр тооцжээ.

Төсвийн хөрөнгө оруулалтын жагсаалтад багтсан эдгээр төслийн 62.3 хувь буюу 642 төсөл, арга хэмжээ нь өмнөх онуудад хэрэгжиж байсан шилжих хөрөнгө оруулалт бол 37.7 хувь буюу 389 төсөл, арга хэмжээ нь 2021 оноос шинээр хэрэгжихээр байна. Гэтэл шинээр хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн 196 барилга, байгууламжийн 28.1 хувь буюу 55 төслийн зураг, төсвийг батлуулаагүй, төсөвлөлтийн шаардлагыг хангаагүй байгааг Үндэсний Аудитын газар судалж, гаргасныг онцгой анхаарах шаардлагатай. Зураг төсөвгүй, ТЭЗҮ хийгдээгүй, техникийн нөхцөл нь баталгаажгаагүй хөрөнгө оруулалтын төслийг УИХ-аар батлах нь “Төсвийн тухай” Монгол Улсын хуулийг зөрчөөд зогсохгүй, хэрэв батлагдсан тохиолдолд худалдан авах ажиллагаа нь хууль, тогтоомжийн дагуу төлөвлөсөн хугацаандаа хийгдэх боломжгүй болсноор төсвийн хөрөнгө оруулалтын үр дүн, үр ашиг алдагдаж, төрийн үйлчилгээ цалгардах, иргэд үйлчлүүлэгчид хохирох муу нөлөөтэй. Иймд дээрх 55 төслийг 2021 оны хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөөнөөс хасах хэрэгтэй.

Төсвийн хөрөнгө оруулалтыг улс орны хөгжлийн урт, дунд, богино хугацааны бодлогын баримт бичгүүд болох “Алсын хараа 2050”, “Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх үндсэн чиглэл”, “Төсвийн хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөр”, “Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр (2020-2024 он)”, “Монгол Улсыг хөгжүүлэх жилийн төлөвлөгөө”, 2021 оны улсын төсвийн төслийн баримт бичигт тусгагдсан бодлогын зорилго, зорилтуудтай нягт уялдуулан тэргүүлэх ач холбогдлоор нь эрэмбэлэн шийдвэр гаргадаг болох нь чухал.

Монгол Улсын хувьд төсвийн хөрөнгө оруулалтын зарим хэсгийг эдийн засгийн болон үйлдвэрлэлийн дэд бүтцийг бий болгоход чиглүүлэх ёстой. Иймээс улс орны хөгжлийн тэргүүлэх салбарын үйлдвэржилтэд Үндэсний баялгийн сангийн хөрөнгийн тодорхой хувийг зарцуулдаг байх шийдвэрийг УИХ, ЗГ-аас гарган хэрэгжүүлж, хэрэгжилтэд хяналт тавьж ажиллах нь чухал юм. УИХ-аас 2020 оны 01

дүгээр сарын 9-ний өдөр “Монгол Улсын Үндсэн хууль”-ийн өөрчлөлттэй холбоотой тогтоол гаргасан бөгөөд энэ тогтоолд “Газрын хэвлийн баялаг ашигласны орлогоос Үндэсний баялгийн санд төвлөрүүлж, түүнийг санхүүгийн үр ашиг бүхий төсөл, хөтөлбөр санхүүжүүлэх, үнэт цаас гаргах зэргээр арвижуулах, Эдийн засгийн хүртээмжтэй өсөлтийг хангах, шударгаар хуваарилах зарчмыг баримтлах, “Засгийн газрын тусгай сангийн тухай” хуулийн зохицуулалтыг Үндэсний баялгийн сангийн тухай хуульд нийцүүлэх” гэж тусгасан байна. Тухайлбал, жил бүр баялгийн сангаар бүрдэх хөрөнгөөс 1-2 их наяд төгрөгийг зөвхөн үйлдвэржилтэд зориулан гаргаж, ажлын байр бий болгож болохоор байна. Ийнхүү Үндэсний баялгийн сангийн хөрөнгөөр Монгол Улсын эдийн засгийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлд хамаарах, үр ашгаа хурдан өгөх салбаруудын төсөлд хөрөнгө оруулалт хийх боломж бүрдэх юм.

2021-2022 онд багтаан дуусаагүй барилгыг бүрэн санхүүжүүлж дуусган цаашид хөгжлийн бодлогод тулгуурлан төсвийн хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөр, төслийг боловсруулж, эрэмбэ дараатайгаар шийдвэрлэн хэрэгжүүлж богино хугацаанд тухайн хөрөнгө оруулалтыг бүрэн санхүүжүүлж дуусгадаг болох (“Аманд ч үгүй, хамарт ч үгүй” байдлаар, “Эхийг нь эцээж, тугалыг нь тураахгүй”-гээр олон төслийг зэрэгцүүлэн “дусал, дуслаар” олон жил хувааж санхүүжүүлэхийн оронд “Хийвэл сайн хий, хийхгүй бол огт битгий хий” гэсэн зарчмаар ажилладаг болох), улсын төсвөөс санхүүжих хөрөнгө оруулалтын зардлын хязгаарыг салбар, аймаг, нийслэлээр тогтоон өгч тухайн хязгаарт нь багтааж хянадаг системд шилжих, төсвийн хөрөнгө оруулалтаар ашиглалтад орж буй төслийн ашиглалтын зардлыг төсөвт урьдчилан тооцож тусгадаг болох шаардлага зүй ёсоор тулгарч байна.

4. Төсвийн алдагдал, санхүүжүүлэх эх үүсвэр, улсын өрийн бодлого

Монгол Улсын Нэгдсэн төсвийн 2021 оны тэнцвэржүүлсэн тэнцлийг 2,154.0 тэрбум төгрөг буюу ДНБ-ий 5.1 хувьтай тэнцүү хэмжээний алдагдалтай байхаар төсвийн төсөлд тусгажээ. Төсвийн алдагдлыг санхүүжүүлэх эх үүсвэрийг дараах хүснэгтэд харууллаа.

Хүснэгт №4: Төсвийн алдагдлыг санхүүжүүлэх эх үүсвэр

Тэрбум төгрөг

Үр дүнгийн үзүүлэлт	2019	2020	2021
	Гүйцэтгэл	Тодотгол	Төсөл
ДНБ	35,331.3	38,688.3	42,230.1
Нийт орлого ба тусламжийн дүн	12,040.3	10,729.3	13,134.0
Төсвийн тэнцвэржүүлсэн орлого ба тусламжийн дүн	10,905.5	9,730.9	11,797.8
Нийт зарлага ба цэвэр зээлийн дүн	11,661.7	14,577.5	13,951.6
Төсвийн суурь тэнцэл	378.6	-3,848.2	-817.6
ДНБ-д эзлэх хувь	1.1	-9.9	-1.9
Төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэл	-756.2	-4,846.6	-2,153.8
ДНБ-д эзлэх хувь	-2.0	-12.5	-5.1
АЛДАГДЛЫГ САНХҮҮЖҮҮЛЭХ ЭХ ҮҮСВЭР	756.2	4,846.6	2,153.7
1.Мөнгөн хөрөнгийн цэвэр өөрчлөлт	-1,103.4	0.0	150.9
2.ЗГ-ын үнэт цаас	-165.1	932.7	1,204.0
2.1. Урт хугацаат	-165.1	932.7	1,204.0
2.1.1. Дотоод	-165.1	932.7	1,596.4
2.1.1.1. Шинээр гаргах	0.0	1,195.7	2,166.0
2.1.1.2. Үндсэн төлбөр	-165.1	-263.0	-569.6
2.1.1.3. Худалдаж авах	0.0	0.0	0.0
2.1.2. Гадаад	0.0	0.0	-392.4
2.1.2.1. Шинээр гаргах	0.0	0.0	0.0
2.1.2.2. Үндсэн төлбөр	0.0	0.0	-392.4
3.ЗГ-ын зээл	1,651.6	3,311.3	642.8
3.2. Гадаад	1,185.3	3,070.7	642.8
3.2.1. Төслийн зээл	777.2	748.7	346.8
3.2.1.1. Шинээр авах	1,215.5	1,472.9	1,265.1
3.2.1.2. Үндсэн төлбөр	-438.3	-724.2	-918.3
3.2.2. Хөтөлбөрийн зээл	408.1	2,322.0	296.0

3.2.2.1. Шинээр авах	408.1	2,322.0	296.0
4.Тогтворжуулалтын сангийн хуримтлагдсан үлдэгдэл	322.0	149.7	156.0
5.Өмч хувьчлал	1.0	0.3	0.0

Эх сурвалж: Сангийн яам

2021 оны нэгдсэн төсвийн алдагдлыг санхүүжүүлэх эх үүсвэрийн хувьд шинээр 1,265.1 тэрбум төгрөгийн гадаад төслийн зээл, 296.0 тэрбум төгрөгийн хөтөлбөрийн зээл, 2,166.0 тэрбум төгрөгийн урт хугацаат дотоод бонд гаргахаар тус тус төлөвлөжээ. Харин 150.9 тэрбум төгрөгийг мөнгөн хөрөнгийн цэвэр өөрчлөлтөөс, 156.0 тэрбум төгрөгийг Тогтворжуулалтын санд хуримтлагдсан үлдэгдлээс санхүүжүүлэхээр тооцсон байна. Өөрөөр хэлбэл алдагдлын дийлэнх хэсгийг өр үүсгэх замаар санхүүжүүлэх болж байна. Өр нэмэхгүй байх нь чухал.

Засгийн газрын өрийн өнөөгийн үнэ цэнээр илэрхийлсэн үлдэгдлийг ДНБ-д харьцуулсан харьцаа 61.9 хувьд хүрнэ гэж тооцоолсон байна. Өрийн хэмжээ ийм байдалтай боловч цаашид өр өсөх нөхцөл байдал үүссэн тохиолдолд хэрхэн давах вэ? гэдэг бодлогыг анхаарлын төвд байлгах хэрэгтэй. Ирэх жилүүдэд Засгийн төлбөр ихээхэн нэмэгдэнэ.

- Самурай бондын эргэн төлөгдөх хугацаа 2023 он бөгөөд 2021 онд 12.4 тэрбум төгрөгийн хүүгийн төлбөр төлөгдөнө.
- БНХАУ-ын Хөгжлийн банкны зээл 2021 онд 79.9 тэрбум төгрөгийн үндсэн төлбөр, 8.5 тэрбум төгрөгийн хүүгийн төлбөр төлөгдөнө.
- БОИНГ агаарын хөлөг худалдан авах төслийн гэрээнд заасан хуваарийн дагуу 2021 онд 24.1 тэрбум төгрөгийн үндсэн төлбөр, 1.2 тэрбум төгрөгийн хүүгийн төлбөр төлөгдөнө.
- “Эрдэнэс Монгол” ХХК-ийн Азийн Хөгжлийн Банкнаас авч буй хөнгөлөлттэй техник туслалцааны зээлийн эргэн төлөлт 2019-2031 оны хооронд төлөгдөх хуваарьтайгаас 2021 онд 0.5 тэрбум төгрөгийн үндсэн төлбөр, 0.7 тэрбум төгрөгийн хүүгийн төлбөр тус тус төлөгдөнө.

Засгийн газрын зүгээс дээрх зээллэгийг зах зээлийн тохиромжтой нөхцөлд төсөв болон эдийн засагт дарамт үүсгэхгүйгээр хугацаанаас нь өмнө төлж барагдуулах боломжийг эрэлхийлэх нь зүйтэй.

2022 оноос Монгол Улсын Хөгжлийн банкны Синдикат зээл, Чингис бонд, МИК ОССК-ийн бонд, Гэрэгэ бонд, Самурай бонд, Хөгжлийн банкны бонд, БНХАУ-ын Ардын банкт хийсэн своп хэлцэл зэрэг томоохон дүнтэй үнэт цаас, зээлийг төлөх хуваарьтай байгаа тул санхүүгийн дансны дарамтыг бууруулахад анхаарах шаардлагатай байна.

ГУРАВ. САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ

1. 2021-2023 онд Монгол Улсын эдийн засаг 6.0 хувиар өсөхөөр төсөөлжээ. Гадаад худалдааны эргэлт нэмэгдэж 2021-2023 онд гадаад худалдааны тэнцэл 1.3 тэрбум ам.долларын ашигтай гарахаар төсөлд тусгагдсан байна. Үүний үр дүнд бий болсон хуримтлалыг зөв зүйтэй зарцуулах нь Засгийн газрын анхаарлын төвд байх ёстой. Тухайлбал Өмнийн говийн төмөр замын болон цахилгаан эрчим хүчний төслийг амжилттай хэрэгжүүлбэл жилдээ хамгийн багадаа 300-400 сая ам.долларын валютын хэмнэлт үүсэж, энэ хэмжээгээр эдийн засаг, санхүү төсөвт эерэг нөлөө үзүүлнэ. Нөгөө талд төлбөрийн урсгал тэнцэл алдагдалтай байгаа нь их хэмжээний гадаад зээлийн үндсэн өр хүүгийн төлбөртэй, маш олон төрлийн зөвлөх үйлчилгээ авдагтай, тээвэр, шатахууны зардал өндөртэй, түүнчлэн гадаад дотоодын хөрөнгө

оруулалтыг дотоодын ажил үйлчилгээ, хөдөлмөрийн зах зээлд шингээх чадвар, хүчин чармайлт хангалтгүй байгаатай холбоотой байна.

Төсөв, мөнгөний бодлогыг тодорхойлж эрэмбэлэхэд эхний ээлжинд экспорт, төлбөрийн тэнцлийг сайжруулахад анхаардаг олон улсын шилдэг туршлагыг авч хэрэглэх саналыг дэвшүүлж байна. Төлбөрийн тэнцлийн байдал, динамикийг хавсралт хүснэгт №5-д үзүүллээ. Хэрэв төсөөлж буйгаар эдийн засаг өсөлттэй, цар тахал намжвал төсвийн алдагдлыг “Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль”-д заасан хязгаарт багтаах зорилт тавих нь зүйтэй гэж үзэж байна.

2. Цаашид төсвийн зарлагын өсөлтийг хязгаарласан тохируулгыг “Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль”-д оруулах, ялангуяа сонгуулийн мөчлөгийн нөлөөг бууруулах тогтолцоог уг хуульд нэмж тусгах. Тухайлбал, санхүү, банк зэрэг мэргэжлийн байгууллагын зөвшөөрөлгүйгээр УИХ болон Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөл зэрэг дээд шатны байгууллагаас төсөв, зээл, төлбөрийн байдалд нөлөөлөх шийдвэрийг гаргахгүй байх хууль, эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх шаардлагатай. Хууль зөрчсөн шийдвэр гаргавал Төсвийн тогтвортой байдлын зөвлөлөөс вето-хориг тавьдаг эсвэл Үндсэн хуулийн Цэцэд хандах эрх зүйн боломжийг бүрдүүлэх асуудлыг судалж шийдвэрлэх хэрэгтэй.

3. Төсвийн зарлагыг бууруулах бодлогыг тууштай хэрэгжүүлэх хэрэгтэй байна. Үүний нэг тулгамдсан асуудал нь төсвийн хөрөнгөөр хэрэгжиж буй халамжийн бодлогыг шинэчилж хүрээ хязгаарыг хумих замаар нийгмийн эмзэг бүлэгт чиглэсэн бодлогыг хэрэгжүүлэх нь чухал. Халамжийн бодлого хавтгайрсан байгаа талаар их шүүмжлэл гарч байгааг нэг бүрчлэн судлан үзэж, засаж залруулах арга хэмжээг шуурхай хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

4. Төсөв, сангийн бодлогод зориуд анхаарч судлууштай зүйл бол цалин, хөдөлмөрийн эрхлэлтийн байдалд дүн шинжилгээ хийж, даатгал, татвар төлдөггүй хөдөлмөр эрхлэлтийг албан ёсны болгох замаар ажил эрхлэгчдийн ирээдүйн нийгмийн баталгааг хангах явдал нэн чухал болно. Орон нутгийн бие даасан байдлыг бэхжүүлэх бодлогын хүрээнд аймаг сум, хот дүүргийн төлөөллийн болон захиргааны байгууллагын зүгээс оршин суугчдын ажил эрхлэлтийг дэмжих санал санаачилга, хариуцлагыг цалин хөлсний бодлого, стратеги, төсөв хоорондын шинэчлэлээр дамжуулан нэмэгдүүлэх нь зүйтэй.

5. Багшийн цалин, урамшууллыг сурагчдын сурлагын амжилттай уялдуулан нэмэгдүүлэх ажлыг 2021 оноос эхлүүлж байгаатай холбоотойгоор нийт албан хаагчдын цалин хөлсний системийг ажлын бүтээмж, үр дүнтэй нь холбож, урамшууллын тогтолцоог шинэчлэх хэрэгтэй байна.

6. Зардлыг бууруулахын тулд хөрөнгө оруулалтын бодлогыг боловсронгуй болгох чиглэлээр “Монгол Улсын 2020 оны төсвийн тухай хууль”-д тодотгол хийх үед Төсвийн тогтвортой байдлын зөвлөлөөс санал өгсөн. Хөрөнгө оруулалтын бодлогыг дахин сайтар харж үзэх, боловсрол, эрүүл мэндийн байгууллагуудыг бэхжүүлснээр ард түмний эрүүл мэндийг сайжруулан боловсролын түвшинг нэмэгдүүлэх сайн тал байгаа ч эргээд төсвийн зарлагыг нэмэгдүүлдэг. Орон нутагт барьсан зарим сургуулиудын ашиглалт хангалтгүй суралцагчдын тоо хүрдэггүй байдал ажиглагдаж байна. Энэ байдалд дүгнэлт хийж хөрөнгө оруулалтын бодлогоо боловсронгуй болгох шаардлага байгааг анхаарч үзэх хэрэгтэй.

7. Монгол Улсын хамгийн хүнд асуудал бол зээлийн эргэн төлөлт. Төсөв өөрөө үүнээс хамаарна. Улсын төсөв, Төвбанк, арилжааны банкуудаас олгосон зээлийн

эргэн төлөлтийн тухай асуудал. Ялангуяа томоохон, өр нь төлөгдөхгүй байгаа компаниудын жагсаалтыг гаргаж, үүнийг шийдэхийн тулд “нэмүү өртгийн сүлжээ” бий болгох хэрэгтэй. Өрөө төлж чадахгүй байгаа аж ахуйн нэгжүүдээс Монгол Улсын төрийн бодлогын хүрээнд төрийн өмчит компаниуд, төсвийн байгууллагууд бүтээгдэхүүнийг нь худалдаж авах, олон улсын зах зээлд нийлүүлэхэд нь дэмжлэг үзүүлэх замаар экспортыг өргөжүүлэх, дотооддоо нэмүү өртөг бүтээхэд онцгой анхаарах нь ач холбогдолтой.

8. Нэмүү өртгийн сүлжээ бий болгох тал дээр мал, махны бэлтгэлийг дагаж мөн арьс бэлтгэх асуудал яригддаг. Монгол Улсын хэмжээнд жилдээ 400-500 мянган тонн мах бэлтгэж, 200 гаруй мянган тонн махыг намар, зуны үед байнга хэрэглэнэ. Өвөл, хавар хэрэглэх, түүнчлэн экспортлох маханд эргэлтийн хөрөнгө бий болгож байж эдийн засгийн эргэлтийг сэлбэх нь зүйтэй. Нэмүү өртгийн сүлжээг албан эдийн засгаар бий болгож явдаг. Ковид-19 цар тахлын үед улс хоорондын хямд чанаргүй барааны бизнес хумигдаж, тендер шалгаруулалтад дотоодын үйлдвэрлэл ялах магадлалтай болж байна. Монгол Улсын төр жил бүр маш их мөнгөөр худалдан авалт хийдэг бөгөөд импортын барааны худалдан авалтыг өдгөө албан ёсны гэрээний үндсэн дээр хийх болж байгаа нь чухал алхам юм.

9. Малын гаралтай түүхий эд, арьс шир, ноос боловсруулах, хөнгөн үйлдвэрийн салбарт ажлын байр бий болгож, нэмүү өртөг бүтээж, эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж экспортолж байвал татвар авахыг урьтал болгох шаардлагагүй юм. Жилийн 1.5 тэрбум төгрөгөөс бага борлуулалттай татвар төлөгчдөд татварын хөнгөлөлт үзүүлсэн ч тэд техник технологио шинэчлэх, тоног төхөөрөмж авах, материал, түүхий эдээ татах эргэлтийн хөрөнгөгүй бол орон нутагт ажлын байр бий болгох боломжгүй болно. Иймээс Орон нутгийн хөгжлийн санд хуваарилагдаж буй санхүүжилтийн 50-аас доошгүй хувийг орон нутгийн үйлдвэрлэл эрхлэгчдэд бага хүүтэй, эргэж төлөгдөх нөхцөлтэй зээл олгоход зориулж, орон нутгийн хөгжлийн сангийн хөрөнгийн үр ашгийг дээшлүүлж, дахин ашиглах боломжийг холбогдох хуульд өөрчлөлт оруулах замаар бүрдүүлэх нь зүйтэй.

10. Дотоодын үйлдвэрлэл, үйлчилгээг дэмжихийг урьтал болгох нь хүндрэлээс гарах хамгийн зөв зам байх болно. Төсвийн болон гадаадын зээл тусламжийн хөрөнгөөр дотоодын үйлдвэрлэлээ дэмждэг олон улсын шилдэг туршлагыг хэрэгжүүлж чадахгүй байна. Монгол Улсын 2021 оны төсвийн төслөөс үзэхэд 4.4 их наяд төгрөгийг бараа, ажил үйлчилгээ худалдан авахад зориулан зарцуулахаар байна. Үүнээс гадна төрийн өмч бүхий цахилгаан станц, уурхай, эрчим хүчний зэрэг олон аж ахуйн нэгжүүд их хэмжээний худалдан авалт хийдэг. Монгол Улсын Засгийн газраас тендер шалгаруулахдаа дотоодын давуу эрхийг зайлшгүй тооцож байхыг төсвийн байгууллагууд, захиалагчдад үүрэг болгосон ч энэхүү давуу эрхийг тооцоход адилтгах импортын барааны үнийн зэрэгцүүлэлт хийх, барааны дотоодод үйлдвэрлэсэн гэсэн баталгаа, гарал үүслийн баталгаа зэргийг шаарддаг учраас дотоодын үйлдвэрлэгчдийг тэр бүр шалгаруулаад байдаггүй. Нөгөө талаар тендер тойрсон хээл хахууль дотоодын үйлдвэрлэлд биш импортын сүлжээ (гадаадын нийлүүлэгчтэй үгсэн хуйвалдаж)-нд тулгуурладаг гэсэн шүүмжлэл байдаг. Эдгээр асуудлыг шийдвэрлэх хүртэл дотоодын үйлдвэрлэгчдээс шаарддаг олон шаардлагыг хүчингүй болгож, дотоодын үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүнийг заавал ашиглах үүргийг бүх захиалагчид, барилгын ажил гүйцэтгэгчдэд өгөх нь зүйтэй.

11. Хэдийгээр урьдчилан тооцоолох боломжгүй, давагдашгүй хүчин зүйлийн улмаас төсвийн орлого тасалдаж, зардал нэмэгдэж байгаа боловч төсвийн сахилга батыг хадгалах, төсвийн алдагдлыг үргэлжлүүлэн бууруулах, Засгийн газрын өрийн хэмжээг нэмэгдүүлэхгүй байх нь чухал юм. Үүний тулд төсвийн байгууллагын

гүйцэтгэх чиг үүрэг болон урсгал зардлын уялдаа хангагдаж буй эсэхэд тооцоо, судалгаа хийж үнэлэн, чиг үүргийн дахин хуваарилалт хийхтэй уялдуулан холбогдох хууль, тогтоомжид нэмэлт өөрчлөлт оруулах ажлыг эрчимжүүлэх шаардлагатай.

12. Монгол Улс мал аж ахуйн түүхий эдийн 20 хүрэхгүй хувийг өөрсдөө бэлтгэж дотоод болон гадаад зах зээлд нийлүүлдэг. Энэ хувь хэмжээг цаашид нэмэгдүүлэх, Монгол Улсын хүн амын 1/3 болсон малчид, тэдгээрээс хамаарал бүхий иргэдийн орлогыг багасгахгүй байлгах явдал тулгамдсан зорилтын нэг юм. Үйлдвэр, аж ахуйн нэгжүүдэд эргэлтийн хөрөнгө дутмаг, хүчин чадлаа бүрэн ашиглах хэмжээнд улирлын чанартай түүхий эдээ өндөр хүүтэй арилжааны зээлээр хангах нь тэдэнд туйлын эрсдэлтэй хэвээр байна. Нөгөө талаар Европ, Америк, Азийн ихэнх зах зээл удаан хугацаанд хаагдсан үед үйлдвэрлэл нэмэгдээд ч борлуулалт хязгаарлагдмал болно. Тухайлбал, ноолууран бүтээгдэхүүний томоохон зах зээлүүд түр хаагдсан байгаа. Тиймээс үйлдвэрлэлийг төдийлөн их биш зохистой түвшинд хадгалах, зээлийн эргэн төлөлт нь санхүүгийн эргэлтийн хөрөнгийн хүндрэлийг нэмэх тул зээлийн төлөлтийн хугацааг хойшлуулах нь илүү зохистой дэмжлэг байх болно.

13. Хоёр хөрш болон бусад орнуудтай хийх худалдааг эрчимжүүлэх, чөлөөтэй болгох арга замыг холбогдох талуудтай хэлэлцэж нэн яаралтай шийдвэрлүүлэх, ялангуяа нүүрсний худалдааг нэмэгдүүлэх арга замыг тохиролцох хэрэгтэй.

14. Малаас гарах үндсэн түүхий эд болох 400 гаруй мянган тонн мах, 30 гаруй мянган тонн хонины ноос, 10-аад мянган тонн ямааны ноолуур, 15-аас доошгүй сая ширхэг арьс, ширний нөөц байна. Эдгээрийг цуглуулж эргэлтэд оруулна гэвэл ойролцоогоор 3 их наяд гаруй төгрөг буюу 1.1 тэрбум ам.доллар гарах юм. Мал аж ахуйн зарим түүхий эдийг бэлтгэж, боловсруулж, экспортод гаргахад зориулж 500.0 орчим тэрбум төгрөгийн зээлд 5 хувь нэгж хүүний хөнгөлөлтийг улсаас олгохыг санал болгож байна. Үүнд 25.0 орчим тэрбум төгрөг шаардагдана. Арилжааны банкууд Монгол Улсын Хөгжлийн банкт хамтран 13 хувийн хүү (бодлогын хүү 10 хувь, банкны зардлаа нөхөх хүү 3 хувь)-тэйгээр дурдсан зориулалтаар экспортлогч аж ахуйн нэгжид олгож, хэрэгжилтийг хангаж чадвал, үйлдвэрүүдэд зээлийн хүүний зөрүү 5 хувийг төсвөөс Хөгжлийн банкаар дамжуулан олгох хувилбар байж болох юм.

15. Төрөөс гадаад, дотоод эх үүсвэртэй зээлийн болон батлан даалтын сангуудын зарцуулалтыг дэмжихдээ экспортыг нэмэгдүүлэх, импортыг орлох салбарын санхүүжилтэд чиглүүлэх хэрэгтэй гэж үзэж байна.

Дээр дурдсан санал, зөвлөмжийг төсвийн хэлэлцүүлгийн шатанд авч үзэхийг хүсч байна.

ТӨСВИЙН ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫН ЗӨВЛӨЛ

--oOo--

Хүснэгт №5: МОНГОЛ УЛСЫН ТӨЛБӨРИЙН ТЭНЦЛИЙН ХУРААНГУЙ ХҮСНЭГТ

Сая ам.доллар

Үзүүлэлт	2017	2018	2019	2020
	Жилийн	Жилийн	Жилийн	8 сар
I. Урсгал тэнцэл	-1,155.4	-2,206.8	-2,161.7	-660.4
Худалдааны тэнцэл	1,493.7	675.5	1,158.1	784.7
Экспорт	5,834.3	6,556.5	7,182.8	4204.2
Импорт	4,340.6	5,881.0	6,024.7	3419.5
Үйлчилгээний тэнцэл	-1,216.1	-1,978.3	-1,991.7	-908.3
Орлого	966.3	1,111.6	1,232.7	403.8
Зарлага	2,182.4	3,089.9	3,224.4	1312.1
Орлогын данс	-1,433.0	-904.0	-1,328.1	-536.8
II. Хөрөнгийн тэнцэл	77.7	91.9	160.8	63.9
III. Санхүүгийн тэнцэл	-2,599.3	-2,091.0	-2,677.6	-460.9
1. Шууд хөрөнгө оруулалт	-1,445.7	-2,136.7	-2,316.4	-1049.6
2. Багцын хөрөнгө оруулалт	-493.1	-60.8	-372.3	493.1
V. Нөөц хөрөнгө	1,459.9	-141.7	452.9	-398.6
1. ГВУН	1,577.4	-38.1	452.9	-398.6
2. ОУВС-гийн зээл	117.5	103.6	0.0	0.0
3. Тусгай санхүүжилт	0.0	0.0	0.0	0.0

Хүснэгт №6: МОНГОЛ УЛСЫН НЭГДСЭН ТӨСВИЙН ҮР ДҮНГИЙН ҮЗҮҮЛЭЛТ

Сая төгрөг

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Зөрүү . 9 - 8 .
	Гүйц	Гүйц	Гүйц	Гүйц	Гүйц	Гүйц	Гүйц	Тод	Төсөл	
	. 1 .	. 2 .	. 3 .	. 4 .	. 5 .	. 6 .	. 7 .	. 8 .	. 9 .	
ДОТООДЫН НИЙТ БҮТЭЭГДЭХҮҮН	17,550,173.3	21,937,159.4	23,166,779.1	23,886,409.5	27,167,034.7	32,165,966.4	36,897,640.2	38,688,249.2	42,230,139.8	3,541,890.6
НИЙТ ОРЛОГО БА ТУСЛАМЖИЙН ДҮН	5,986,925.2	6,316,522.6	5,983,397.7	5,835,043.8	7,958,264.6	10,172,760.3	12,040,327.3	10,729,282.8	13,134,000.0	2,404,717.2
ТОГТВОРЖУУЛАЛТЫН САН	46,858.6	39,913.8	2,333.7	0.0	325,680.2	206,986.6	94,596.6	55,151.2	156,016.9	100,865.7
ИРЭЭДҮЙН ӨВ САН	0.0	0.0	0.0	0.0	357,722.8	620,693.6	1,040,219.9	943,205.0	1,180,143.1	236,938.1
ТӨСВИЙН ТЭНЦВЭРЖҮҮЛСЭН ОРЛОГО БА ТУСЛАМЖИЙН ДҮН	5,940,066.7	6,276,608.8	5,981,064.0	5,835,043.8	7,274,861.6	9,345,080.1	10,905,510.8	9,730,926.6	11,797,840.0	2,066,913.4
НИЙТ ЗАРЛАГА БА ЦЭВЭР ЗЭЭЛИЙН ДҮН	6,164,685.3	7,144,568.0	7,137,973.9	9,495,332.9	9,017,318.6	9,317,220.8	11,661,700.9	14,577,486.9	13,951,577.2	-625,909.8
А. УРСГАЛ ЗАРЛАГА	4,552,606.6	5,293,361.6	5,718,373.8	6,613,809.1	7,043,161.7	7,350,338.9	8,228,578.8	11,150,856.7	11,012,009.4	-138,847.3
Б. ХӨРӨНГИЙН ЗАРДАЛ	1,490,741.7	1,771,069.2	1,396,704.6	2,360,210.2	1,658,140.7	1,680,430.2	3,016,672.2	3,408,015.2	3,498,476.5	90,461.3
ТӨСВИЙН ТЭНЦЭЛ (ТЭНЦВЭРЖҮҮЛСЭН ОРЛОГООР ТООЦСОН)	-224,618.7	-867,959.1	-1,156,909.8	-3,660,289.1	-1,742,456.9	27,859.3	-756,190.0	-4,846,560.3	-2,153,737.1	2,692,823.2
<i>Дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд эзлэх хувь</i>	-1.3	-4.0	-5.0	-15.3	-6.4	0.1	-2.0	-12.5	-5.1	
Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн анхны нөхцөл буюу ДНБ-ий 2 хувь хүртэл алдагдалтай байх үеийн төсвийн тэнцэл	-351,003.5	-438,743.2	-463,335.6	-477,728.2	-543,340.7	-643,319.3	-737,952.8	-773,765.0	-844,602.8	

Хүснэгт №7: МОНГОЛ УЛСАД ОРСОН ГШХО-ЫН ҮЛДЭГДЭЛ, (Эдийн засгийн үйл ажиллагааны салбараар, улирлаар)

Сая ам.доллар

ЭЗҮА-ны салбар	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	IV	IV	IV	IV	IV	IV	IV	IV	IV	IV	II
Барилга	575.1	629.8	763.3	814.0	891.6	907.5	933.1	835.5	865.0	912.2	929.5
Боловсруулах үйлдвэрлэл	431.1	532.3	632.2	638.1	659.4	681.4	285.4	326.1	317.2	333.8	337.0
Бөөний болон жижиглэн худалдаа; машин, мотоциклийн засвар үйлчилгээ	577.5	1,035.0	1,347.6	1,083.7	1,178.4	1,383.5	1,122.4	1,525.1	1,634.7	1,788.7	1,807.0
Зочид буудал, байр, сууц болон нийтийн хоолны үйлчилгээ	21.4	41.6	105.0	103.6	133.1	299.8	389.1	300.5	295.1	316.1	284.9
Мэдээлэл, холбоо	185.4	219.8	224.3	192.3	180.9	178.6	145.8	128.9	142.5	146.9	148.7
Мэргэжлийн, шинжлэх ухаан болон техникийн үйл ажиллагаа	83.2	111.8	139.3	159.0	168.5	179.5	183.6	185.7	198.2	214.2	230.4
Тээвэр ба агуулахын үйл ажиллагаа	66.7	78.3	80.7	71.0	59.0	57.7	55.0	59.6	122.2	149.1	160.6
Уул уурхай, олборлолт	5,692.8	9,626.1	13,051.3	15,109.5	15,419.7	15,360.0	11,518.3	12,825.8	14,566.8	16,366.1	17,067.7
Үйлчилгээний бусад үйл ажиллагаа	388.0	436.9	502.7	508.5	552.7	593.5	599.6	650.8	676.3	699.3	708.5
Үл хөдлөх хөрөнгийн үйл ажиллагаа	54.3	106.6	124.3	128.9	135.9	142.5	146.0	164.4	180.3	202.9	210.9
Хөдөө аж ахуй, ойн аж ахуй, загас барилт, ан агнуур	36.3	42.6	47.2	49.8	58.0	61.6	64.6	69.4	72.7	75.9	76.4
Нийт	8,444.7	13,332.7	17,668.4	19,579.3	20,247.0	20,696.3	16,277.5	18,019.9	20,223.0	22,555.7	21,961.6

Эх үүсвэр: Монголбанк

График №1

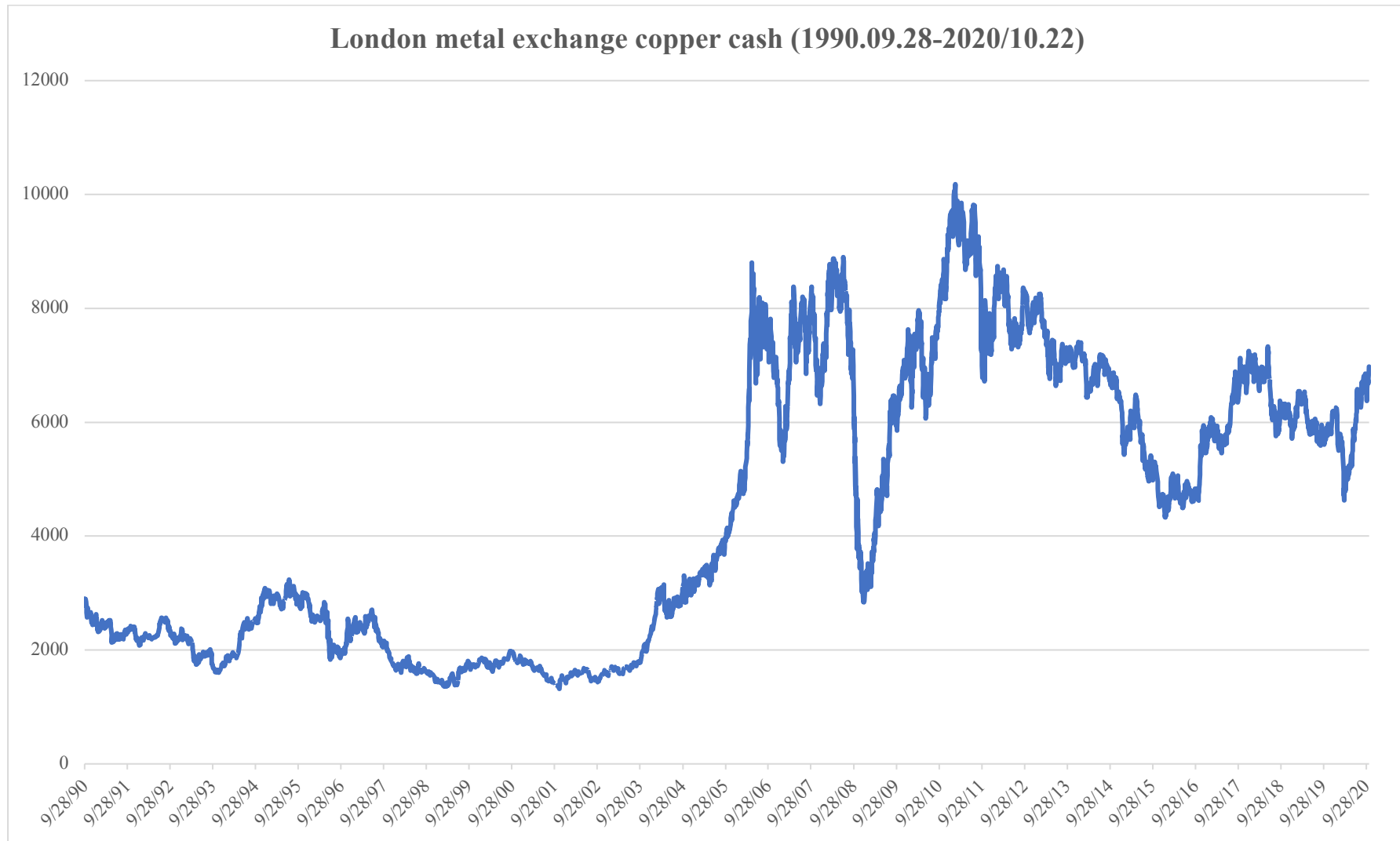

График №2

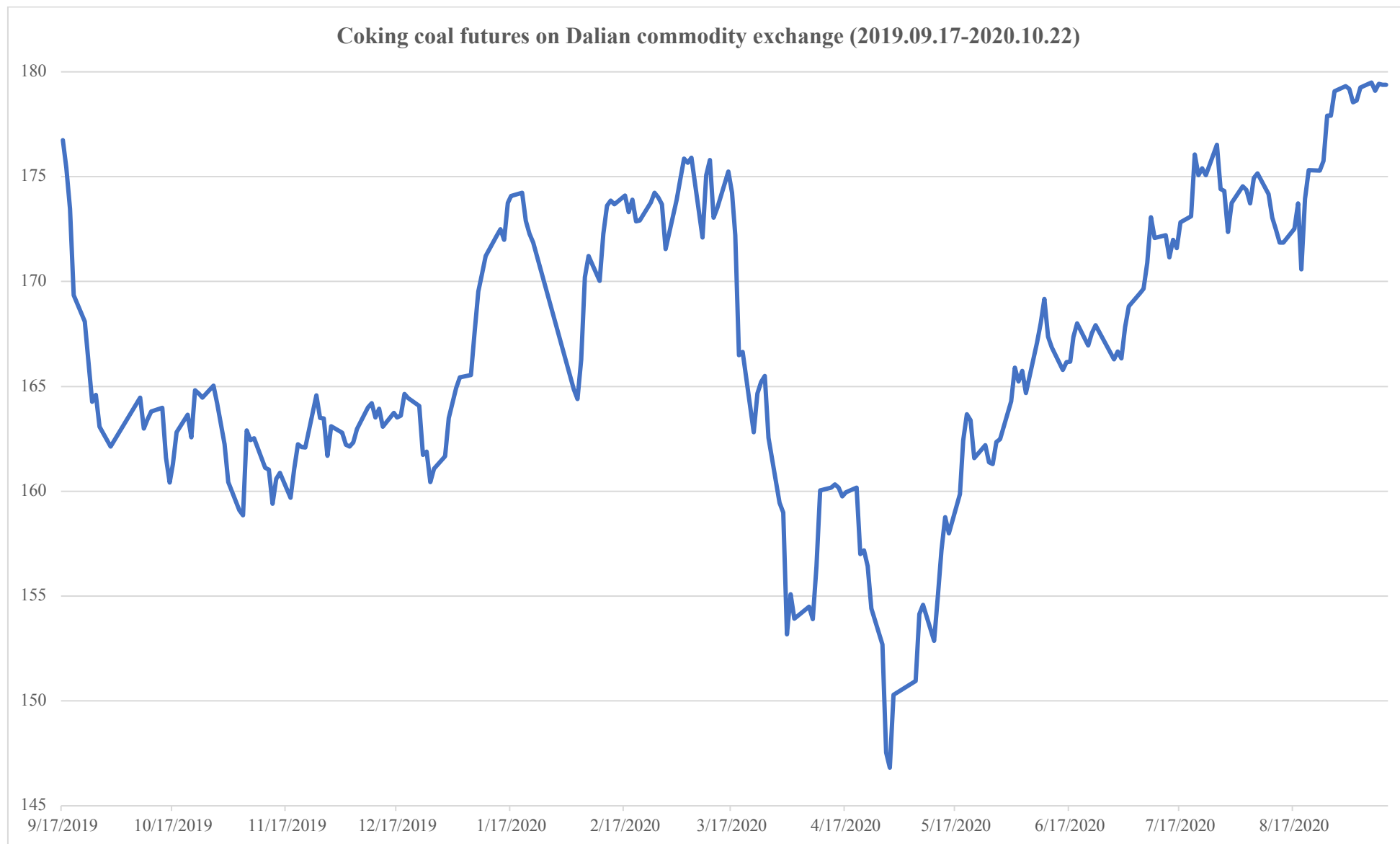

График №3

График №4

